

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در

پانسکو

هو العزيز

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

جستارهایی در پلاسکو

توزیع محدود- ویرایش دوم

۱۰ بهمن ۹۵

با جستارهایی از:

محمد آقاسی، علیرضا آقاییوسفی، ریحانه اصلان زاده، سیدمهدی اعتمادی فرد، آرمین امیر، حسین ایمانی جاجرمی، یاسر باقری، عبدالله بیجرانلو، ناصرالدین-علی تقویان، سمیه توحیدلو، مجتبی توسل، حمیدرضا جلایی پور، ریحانه جوادی، محمدرضا جوادی یگانه، ابراهیم حاجیانی، مهدی حسین زاده فرمی، هادی خانیکی، سیدمحمد مهدی خوبی، مجتبی دلیر، حسین راغفر، جبار رحمانی، محمد مهدی رحمتی، مهدی روزخوش، سعیده زادقناد، احسان سلطانی، احسان شاه قاسمی، غلامرضا صدیق اورعی، رضا صفری شالی، عباس عبدی، حامد طالبیان، حمید طاهری، فاطمه سادات علمدار، فردین علیخواه، موسی عنبری، غلامرضا غفاری، محمدجواد غلامرضا کاشی، محمد فاضلی، نعمت الله فاضلی، مقصود فراستخواه، جولان فرهادی بابادی، ناصر فکوهی، مجید فولادیان، سید احمد فیروزآبادی، محمدامین قانع راد، علی قنبری، محمدرضا کلاهی، مسعود کوثری، رضا مختاری اصفهانی، علیرضا مشهدی زاده، محمد معماریان، مهدی منتظری مقدم، نوح منوری، سیدجواد میری، سیدعبدالامیر نبوی، آرش نصر اصفهانی، عباس نعمتی، سیدضیاء هاشمی، سیده راضیه یاسینی.

با مقدمه: سیدرضا صالحی امیری

به کوشش:

محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیجرانلو

۱۳۹۵

عنوان و نام پدیدآور	جستارهایی در پلاسکو/ به کوشش محمدرضا جوادی یگانه، جبار رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو. با مقدمه سیدرضا صالحی امیری.
مشخصات نشر	تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	۵۲۱ص.
موضوع	بلاها -- جنبه‌های جامعه‌شناختی.
موضوع	رسانه‌ها و افکار عمومی.
موضوع	مسائل اجتماعی -- ایران -- تهران.
موضوع	مدیریت بحران -- ایران -- تهران.
موضوع	بلاها -- آینده‌نگری.
رده‌بندی کنگره	۱۳۹۵ ج ۲ / ۵۵۳ HV
	وضعیت فهرست‌نویسی فیبا
	رده‌بندی دیویی
	۳۴۷/۳۶۳

جستارها

پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

ناشر: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
به کوشش: محمدرضا جوادی یگانه، جبار
رحمانی، سعیده زادقناد، عبدالله بیچرانلو.
با مقدمه: سید رضا صالحی امیری، وزیر
فرهنگ و ارشاد اسلامی
صفحه‌آرا: وحید لنجان‌زاده
روی جلد: از مجموعه «ایستاده در غبار»،
اصغر خمسه. خبرگزاری مهر.

همه حقوق این اثر برای پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات محفوظ است.
در صورت تخلف، پیگرد قانونی دارد.

نشانی: تهران، پایین‌تر از میدان ولی‌عصر (عج)، خیابان دمشق، شماره ۹، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
صندوق پستی: ۶۲۷۴ - ۱۴۱۵۵. تلفن: ۸۸۹۰۲۲۱۳. دورنگار: ۸۸۹۳۰۷۶. Email: nashr@ric.ir

فهرست مطالب

۷ پلاسکو از آغاز تا پایان

مدیریت و سیاست شهری

- ۱۵ گزارش ملی پلاسکو / محمد فاضلی
- ۲۵ پیام پلاسکو / سید ضیاء هاشمی
- ۳۱ مدیریت شهری و درس های پلاسکو / حسین ایمانی جاجرمی
- ۳۵ تحلیلی آسیب شناختی بر موقعیت بحران های کالبدی شهر / ناصر فکوهی
- ۴۳ ماجرای «پیک نیک» و جامعه شناسی «پلاسکوها» / موسی عنبری
- ۴۹ فروپاشی پلاسکو نماد فروپاشی الگوی توسعه شهری / محمد امین قانع راد
- ۵۷ آتش پلاسکو روشن است! مگر... / مجتبی توسل
- ۶۵ جامعه ساختمان پلاسکو و درس هایی که نمی آموزیم / حسین راغفر
- ۷۱ مسئولیت شهرداری در حادثه پلاسکو / علیرضا مشهدی زاده
- ۷۹ مدیریت فرسوده / سید عبدالامیر نبوی
- ۸۷ خوب، بد، زشت: درس های پلاسکو / محمد مهدی رحمتی
- ۹۷ هزینه های استهلاک و بی توجهی به آن در پلاسکو / غلامرضا صدیق اورعی
- ۱۰۳ ساختارهای خالق حادثه ساختمان پلاسکو / احسان سلطانی
- ۱۱۱ آتش پلاسکو؛ احیاگر مشکلات تاریخی ایرانیان / رضا مختاری اصفهانی
- ۱۱۹ چتری برای پلاسکو / یاسر باقری
- ۱۲۹ قربانیان نامرئی پلاسکو / آرش نصر اصفهانی
- ۱۳۵ عدم توازن امنیت حیات ایرانی / مهدی حسین زاده فرمی

فرهنگ و جامعه

- ۱۴۳ پرسش پلاسکو / نعمت‌الله فاضلی
- ۱۵۵ پلاسکو و امر نمی‌دانم / سیدجواد میری
- ۱۶۱ با پلاسکو می‌توان «جامعه در آغوش خطر ایران» را اسکن کرد / جلالی پور
- ۱۶۹ ققنوس پلاسکو و تکوین مقوله «مردم» در غیاب حکمرانی کارآمد / جبار رحمانی
- ۱۷۵ ساختمان پلاسکو و احساس بی‌پناهی مردم / محمدجواد غلامرضا کاشی
- ۱۸۷ حادثه ساختمان پلاسکو و فرهنگ اعتماد / غلامرضا غفاری
- ۱۹۵ ظرفیت سرمایه اجتماعی و واقعه پلاسکو / سید احمد فیروزآبادی
- ۲۰۳ اعتماد؛ کلید جامعه خود-ترمیم‌گر / فردین علیخواه
- ۲۰۹ پلاسکو و نشانه‌شناسی یک ازدحام / مقصود فراستخواه
- ۲۱۵ پلاسکو، یادگیری و آگاهی ملی / ابراهیم حاجیان
- ۲۲۵ بررسی زمینه‌های بحران پلاسکو با تأکید بر منزلت اجتماعی / مهدی اعتمادی‌فرد
- ۲۳۳ ساختمان پلاسکو و اهمیت آموزش مهارت‌های زندگی / مجتبی دلیر

اخلاق اجتماعی و خلیقات ایرانی

- ۲۴۳ آیا مردم هم در فروریختن پلاسکو مقصرند؟ / محمدرضا جوادی یگانه
- ۲۵۱ حادثه پلاسکو و فرهنگ عمومی / محمدرضا کلاهی
- ۱۶۲ حادثه پلاسکو و مظلونان همیشگی: «مردم» / مهدی روزخوش
- ۲۷۱ تقدیرگرایی، گم‌گشتگی آینده، و ظهور فاجعه پلاسکو / مجید فولادیان
- ۲۷۹ همه ایرانی‌اند، بعضی‌ها ایرانی‌ترند / آرمین امیر
- ۲۸۹ پلاسکو، فقدان همدلی در زیست جمعی ایرانی / علی قنبری
- ۲۹۹ آیا آنها گوسفندند؟ / فاطمه سادات علمدار
- ۳۰۹ فرایند اندیشه نسلی؛ آنچه که انجام می‌دهیم / مهدی منتظری‌مقدم
- ۳۱۷ مناسک پلاسکو / سعیده زادقناد

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

- ۳۲۷ پلاسکو: سیلی سخت فاجعه / مسعود کوشری
- ۳۴۱ تصویری از رسانه‌ای شدن یک حادثه / هادی خانیکی
- ۳۴۷ درباره روایت رسانه ملی از واقعه ساختمان پلاسکو / سیدمحمد مهدی خوبی
- ۳۵۵ ۱۲۴ دقیقه تعلیق / محمد معماریان
- ۳۶۵ اختلال رسانه‌ای و نقص جامعه‌پذیری / عباس عبدی

- ۳۷۱ مصیبت به منزله درنگی برای آینده / سمیه توحیدلو
- ۳۸۱ پلاسکو در ذهن مردم فروریخت / عباس نعمتی و حمید طاهری
- ۳۸۷ درس‌های فاجعه پلاسکو برای تلویزیون ایران / عبدالله بیچرانلو
- ۳۹۵ سرکشی تحمل‌ناپذیر نمادها / ناصرالدین علی تقویان
- ۴۰۵ که نه خاطر تماشا، نه هوای باغ دارد / ریحانه جوادی
- ۴۱۷ حادثه ساختمان پلاسکو و افکار عمومی / رضا صفری شالی
- ۴۲۵ اختلال جمعی / علیرضا آقاییوسفی
- ۴۳۳ سلفی‌بگیران پلاسکو / احسان شاه قاسمی
- ۴۴۱ خوش‌حالی‌ها و خوش‌بختی‌های رسانه ملی / نوح منوری
- ۴۴۷ فاجعه پلاسکو: امکان بسیج اجتماعی و نقش رسانه‌ها / حامد طالبیان
- ۴۵۵ شوک درمانی افکار عمومی و دیگر هیج / محمد آقاسی
- ۴۶۱ کنش سیاسی و عکاسی از فاجعه / ریحانه اصلانزاده

برای آینده

- ۴۷۱ از فروریزش نماد مدرنیته تا برساخت فرهنگ رشادت / سیده راضیه یاسینی
- ۴۸۱ علاج واقعه / جولان فرهادی بابادی

رسانه‌های جمعی و اجتماعی

اختلال جمعی

علیرضا آقاییوسفی

دانشیار روان شناسی دانشگاه پیام نور تهران

حدود ساعت ۸ صبح پنج شنبه ۳۰ دی ماه ۱۳۹۵ ساختمان ۵۴ ساله، مشهور به «پلاسکو» آتش می‌گیرد و ظرف کمتر از یک نیم‌روز فرومی‌ریزد. تعدادی از مردم و آتش‌نشانان در زیر آواری از پوشاک نیم‌سوز و خاک و آهن و بتن مدفون می‌شوند و حادثه‌ای تلخ برای مردم ایران رقم می‌خورد. فروریختن این ساختمان، در زمانی کوتاه و علت‌های آن برای مردم، بسیار قابل توجه بود. با این وجود، یک رویداد بسیار جالب توجه به نظر می‌رسد و آن جمعیت بسیار زیادی است که پیرامون ساختمان ازدحام کردند. اهمیت حادثه، کارگران، کارکنان بنگاه‌های نزدیک به حادثه و عابران این منطقه پر رفت‌وآمد، می‌تواند تا حدودی ازدحام جمعیت و ایجاد اختلال در فعالیت امداد رسانی را توجیه کند، ولی گزارش‌ها و عکس‌هایی که در فضای مجازی و

رسانه‌ها منتشر شد، دربردارنده روایتی نگران‌کننده و شوک‌برانگیز است؛ تعداد بسیار زیادی از مردم لابه‌لای آتش‌نشانان و حتی روی خودروی امدادرسانی ایستاده و در حال تصویربرداری از این حادثه و حتی گرفتن عکس «سلفی» بودند. در این میان رفتار مردم در مورد آتش‌سوزی ساختمان پلاسکو از دو منظر، بسیار متفاوت بود:

۱. **دور از فاجعه:** مردم ناگهان متحد شدند، نسبت به این فاجعه واکنشی نوع‌دوستانه اتخاذ کردند، برای کمک اعلام آمادگی کردند و به‌ویژه در مورد آتش‌نشانان بازخوردی متناسب با قهرمانان و در سطح رزمندگان جنگ نشان دادند. همچنین با دسته‌های گل به پایگاه‌های آتش‌نشانی در سرتاسر کشور مراجعه و از زحمات و فداکاری‌های قهرمانان‌شان قدردانی کردند.

۲. **نزدیک فاجعه:** گذشته از ازدحامی که به شدت «مخل» کمک‌رسانی بود، فیلم‌برداری و عکاسی توسط توده بزرگی از حاضران خودنمایی می‌کرد که در آن موقعیت نه تنها می‌توانست برای سلامت خودشان خطرناک باشد بلکه اخلاق عکاسی را نیز زیر پا می‌گذاشت، چراکه در بسیاری از عکس‌ها و سلفی‌ها، افراد حاضر در تصاویر با لبخند و «ژست» ظاهر شده بودند.

اشاره به این نکته ضروری است که پیشرفت فناوری تلفن‌های همراه در دو دهه اخیر توانسته است سبک زندگی مردم را تا حدود زیادی دگرگون کند. گوشی‌های تلفن همراه در شرایط کنونی، نه ابزاری برای برقراری ارتباط صوتی، بلکه یک «رایانه پیشرفته کوچک» جیبی محسوب می‌شود. امروزه امکانات فراوان این ابزارها برای تصویربرداری و اشتراک آنی در فضای مجازی با مردم جهان، پاسخی گسترده به جاه‌طلبی‌های بی‌پایان آدمی است. در وضع حاضر، مرزهای جغرافیایی در فضای مجازی معنای خود را از دست داده‌اند و اعمال محدودیت‌های فنی در بستر مخابراتی در قالب «فیلترینگ» به لطف

نرم افزارهای «فیلترشکن» کارایی ندارند. این امکانات مانند هر ابزار دیگری که می‌تواند توسط انسان مورد استفاده قرار گیرد، واجد «کارامدی‌های دوگانه» است و در حالی که می‌تواند برای جریان آزاد اطلاعات، گسترش ارتباطات انسانی و تسهیل مبادلات اجتماعی سودمند باشد، هم‌زمان این توان را دارد تا مورد سوءاستفاده قرار گیرد. هر کاربر تلفن همراه ممکن است فردی با درجاتی از سلامت یا وضعیت آسیب‌شناختی باشد. در روان‌شناسی «مرضی» و «سلامت» که نه دو مقوله جدا بلکه دو سوی یک پیوستار هستند، رفتار هر فرد ممکن است به درجاتی سالم یا مرضی باشد. مهم‌ترین معیار سلامت، میزان «سازش‌یافتگی نسبی فرد با خود و جهان خارج» است (دادستان، ۱۳۹۴) و بر این پایه هر رفتار از زاویه میزان سازش نسبی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد. در هر حادثه‌ای شبیه به حادثه ساختمان «پلاسکو» ممکن است معدود افرادی در حال تصویر برداری با تلفن همراه باشند. در این بین شاید برخی برای مستندسازی حرفه‌ای به این تصاویر نیاز داشته باشند، اما اختلال در فعالیت امداد رسانیان از یک سو و «سلفی» گرفتن از دیگر سو، رفتار سازش‌نایافته محسوب می‌شود و زمانی که در جمعیتی بزرگ، معدودی از افراد اقدام به گرفتن سلفی می‌کنند با یک رفتار نسبتاً سازش‌نایافته در تعدادی معدود از افراد مواجه‌ایم.

اما چرا برخی از مردم پیوسته از خود «سلفی» می‌گیرند و در فضای مجازی منتشر می‌کنند؟ در برنامه کاربردی اینستاگرام می‌توان انبوهی از حساب‌های کاربری را دید که انباشته از تصاویر کاربر از خویش‌نشان در موقعیت‌های گوناگون است. از یک زاویه می‌توان تصاویر «سلفی» را نهایتاً در سه دسته قرار داد:

۱. **سلفی‌های وسواس‌گونه:** این دسته از عکس‌ها، دربرگیرنده مجموعه‌ای بسیار گسترده از تصاویری است که یک کاربر تقریباً هر روز از خود منتشر می‌کند. بسیاری از اوقات حتی هر روز بیش

از یک عکس انتشار یافته و موضوع آن، تنها حضور در تصویر توسط کاربر بوده که در موقعیت‌های گوناگون اتفاق افتاده است. در این تصاویر، گذشته از محدود موقعیت‌های قابل توجه مثل ازدواج، فراغت از تحصیل، بستری شدن در بیمارستان و مانند آن، در اکثریت قریب به اتفاق، تصاویر مرتبط با خبری قابل توجه وجود ندارد. بنابراین ما معمولاً با میل غیرقابل اجتناب پیوسته و روزانه برای انتشار یک تصویر از خویشتن روبه‌رو هستیم.

۲. **سلفی‌های خوددوست‌دار^۱**: این دست از تصاویر، دربرگیرنده مجموعه‌ای بسیار وسیع از تصاویری است که کاربر از خود منتشر کرده است و برخلاف سلفی‌های وسواس‌گونه، انتشار آن‌ها ممکن است روزانه یا در بسیاری از مواقع چند روز یک‌بار باشد. این دسته از سلفی‌ها خود به دو گروه تقسیم می‌شوند:

الف) خوددوست‌داری مهترمآب^۲: در این نوع سلفی‌ها، معمولاً هدف اصلی فرد، نشان دادن جذابیت‌های نخستینی^۳ (جذابیت‌هایی که بدون مداخلات پزشکی و چهره‌پردازی که به‌طور طبیعی در فرد وجود دارند) چهره و اندام در تصاویر است. معمولاً به‌جز نشان دادن جذابیت‌های جسمانی نخستینی، موضوع قابل توجه دیگری در تصاویر وجود ندارد. این کاربران، بسته به فراوانی سلفی‌هایی که از خود منتشر می‌کنند و تأکیدی که در تصاویر بر چهره یا اندام دارند، می‌توانند واجد درجاتی از رگه‌های شخصیت خوددوست‌دار باشند. آنها از کودکی بازخوردهایی از اطرافیان مبنی بر جذابیت‌های فردی دریافت کرده‌اند که منجر به سرمایه‌گذاری روانی بر چهره و اندامشان شده و به دنبال بیان تصویری آن‌ها برای دیگران و تأکید بر جایگاه خود از این زاویه

1. Narcistic

2. Superior Based

3. Primary

در اجتماع هستند.

ب) خوددوست‌داری کهن‌مآب^۱: در سلفی‌هایی از این دست، معمولاً هدف اصلی، همچنان نشان دادن جذابیت‌های چهره، اندام، پوشش و تزئینات است. چهره و اندام در این کاربران عموماً به وسیله لنزهای چشمی، آرایش، گن‌های اندامی و مداخلات پزشکی شامل جراحی‌های زیبایی تغییر یافته است، به همین جهت باید آن‌ها را جذابیت‌های جسمانی دومین^۲ نامید. به نظر می‌رسد که این گروه از کاربران به دلیل یک حرمت خود پایین و تلاش برای جبران آن و غلبه بر رنج کهنتری‌های فردی، اقدام به انتشار سلفی می‌کنند.

۳. سلفی‌های نمایشگر: برخی دیگر از کاربران در این گروه، کسانی هستند که با انتساب خود به یک فرد مشهور، یک رویداد مهم یا مکانی خاص و مانند آن، مورد توجه قرار می‌دهند. عکس گرفتن پیوسته با افراد مشهور مانند هنرمندان، سیاست‌مداران، دانشمندان بنام، اماکن تاریخی مانند تخت جمشید و رویدادهای مهم مانند مسابقات ملی ورزشی از این جمله‌اند.

نکته قابل اشاره در این‌جا این است که همه مردم دوست دارند حضور خود را در یک رویداد ثبت کنند و بازبینی این تصاویر می‌تواند به بازتولید هیجان آن موقعیت منجر شود. چنین سلفی‌هایی نمی‌توانند سازش‌نا یافته و بیمارگونه ارزیابی شوند، اما هنگامی که فرد پیوسته تصاویر فراوان از خود تهیه کرده و به‌ویژه در فضای مجازی منتشر می‌کند، یا زمانی این تصاویر را با اختلال در فعالیت امداد‌رسانان تهیه کرده و به خصوص هنگامی که «ژست» نمایش داده شده در این تصاویر با رویدادی که در پس‌زمینه عکس وجود دارد در تعارض است

1. Inferior Based

2. Secondary

با سازش نیافتگی جدی مواجه‌ایم. عکاسی نیز مانند هر فعالیت دیگر، بایستی در چارچوبی اخلاقی صورت گیرد. عکس گرفتن از ناتوانی، آسیب‌دیدگی و فاجعه‌ای که دیگران تجربه می‌کنند، نوعی بی‌حرمتی به آنان تلقی می‌شود. همچنین انتشار تصاویر افراد در شرایطی که پوشش مناسبی ندارند، گریه می‌کنند و یا فوت شده‌اند بدون اجازه خود یا وارثان آنها غیراخلاقی است.

اختلال جمعی^۱

تجلی رفتار سازش‌نایافته و به نوعی «مرضی» در اقلیتی محدود از مردم، برحسب منحنی توزیع نرمال، قابل پیش‌بینی است. با این حال، وقتی در بخشی بزرگی از یک جمعیت، همانند آنها که در صحنه فاجعه آتش‌سوزی ساختمان پلاسکو حضور داشتند و به تهیه فیلم و سلفی می‌پرداختند، چنین رفتاری مشاهده می‌شود، نگرانی‌هایی جدی در زمینه سلامت اجتماعی مردم تجلی می‌یابند. در حالی که مردم دور از صحنه، طبیعتاً غمگین شدند و به شکل‌های مختلف تأثرات و احساسات نوع‌دوستانه خود را نشان دادند، انتظار می‌رود افرادی که از نزدیک در صحنه هستند احساساتی مضاعف و از این دست بروز دهند. چنان‌که گزارش‌های تصویری نشان می‌دهند، آتش‌نشانان حاضر در صحنه و بسیاری از مردم، همین واکنش‌های قابل انتظار را نشان دادند، ولی سلفی‌های منتشر شده با لبخند و ژست‌های گوناگون، بیشتر از حد طبیعی مورد انتظار مطابق منحنی توزیع نرمال بود. این نسبت بالاتر از قابل انتظار، نگران‌کننده و شایسته مطالعات اکتشافی و آزمایشی است. تصویربرداری از این دست در واقع به یک رفتار جبرانی برای ترمیم کهنتری‌ها و حرمت خود پایین‌شان می‌پردازند و برآند تا با گرفتن و انتشار این تصاویر نشان دهند که در موقعیتی ویژه قرار

1. Social Disorder

دارند. نوعی «تفاخر مرضی^۱» برای کسانی که از دیده نشدن، دست کم گرفته شدن و ناتوانی رنج می‌برند. کسانی که با این رفتار می‌کوشند با «خودارزنده‌سازی» به ترمیم عزت نفس پایین بپردازند. وقتی این رفتار آسیب‌شناختی، مکرراً و با نسبت بالا در توده‌های یک جامعه پدیدار می‌شود، باید نگران سلامت «فرهنگ» آن مردم شد. همین «بیماری فرهنگی» است که ارزش‌هایی «منفی» چون «جشن طلاق» را در یک جامعه رایج می‌کند. باید به فکر حرمت خود مردم بود و راه‌هایی سازش‌یافته و متعالی برای بهبود و خودارزنده‌سازی آنان فراهم کرد.

منابع

دادستان، پریخ (۱۳۹۴). روانشناسی مرضی تحولی. جلد ۱. سمت. تهران.

فصلنامه علمی، پژوهشی و آموزشی
دانشگاه شیراز